

COVID-19 v paměti české společnosti: Interdisciplinární projekt mapující průběh a společenské dopady pandemie v České republice

Jiří Hlaváček

Z hlediska soudobých dějin bychom zřejmě — s výjimkou roku 1989 — v posledních sedmdesáti letech nenašli závažnější téma, než je éra „covidová“, resp. „postcovidová“. Oproti roku 1989 jde však z hlediska globálních dějin 20. a 21. století o mnohem více rezonující potenciální historický mezník. Covidová pandemie je často připodobňována k tzv. španělské chřipce a ekonomické důsledky v podobě rostoucí inflace a zadlužování států, které se nyní postupně ukazují, stejně jako energetická krize a aktuální válečný konflikt na Ukrajině, zřejmě zatím představují (bohužel) jen pouhou část z pomyslného ledovce řady budoucích změn. Velká část světa je stejně jako před 100 lety vystavena obrovskému synergickému problému. Společnost se ocitá pod tlakem různě zapříčiněných, ale souběžně působících krizí — covidové, inflační, energetické, environmentální, politické, ideologické, zásobovací i demografické.

Na začátku roku 2020 by si mnozí z nás jen těžko dokázali představit, že lidskou společnost v 21. století postihne natolik zásadní událost, která v tak krátkém čase významným způsobem ovlivní a promění každodenní život většiny obyvatel na Zemi, a to téměř ve všech směrech. Pandemii koronaviru se něco takového povedlo, a nutno říct, že celý adaptační proces byl překvapivě rychlý. Během několika týdnů se (nejen) akademický svět prakticky kompletně přesunul do online prostředí. Vědecká pracoviště, včetně univerzit, se uzavřela, mezinárodní i tuzemské vědecké konference probíhaly hybridně či pouze virtuálně, podobně jako výuka na vysokých školách. Období krizí mívá vedle silně negativních efektů (ztráty na lidských životech, zhroucená ekonomika, chudoba, velký nápor na veřejné a organizačně-správní struktury) i pozitivní aspekty, když funguje jako nástroj technologických a politických změn, rozšiřuje institucionální rámec podpory základního výzkumu a inovací ve státní i soukromé sféře. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR se proto k výše uvedeným mezinárodním zkušenostem rozhodl přidat také současnou perspektivu z výzkumu společenské změny v kontextu České republiky, a to za využití interdisciplinárních kvalitativních i kvantitativních přístupů v širokém záběru napříč vybranými společenskými a humanitními vědami.

Již na jaře 2020, bezprostředně po vyhlášení nouzového stavu, započali orální historici a historičky z Centra orální historie ve spolupráci s vyučujícími, studenty a studentkami, ale i absolventy a absolventkami navazujícího magisterského programu Orální historie — soudobé dějiny při Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy

se sběrem základních dat v rámci dokumentace reflexe průběhu a dopadů pandemie koronaviru na českou společnost. Sběr dat se zaměřil na tři rozdílné zdroje dat a probíhal opakovaně od jara 2020 až do jara 2022 a pokrývá tak prakticky všechny hlavní pandemické vlny. V březnu 2020 byli nejprve dobrovolníci a dobrovolnice požádáni o zprostředkování vlastních subjektivních vzpomínek ve formě deníkových záznamů. V další fázi o měsíc později byli osloveni s prosbou o dokumentování pandemické každodennosti prostřednictvím fotografií, a konečně — o několik dní později — došlo (vzhledem ke krátkodobému uvolnění epidemiologických opatření) i na časosběrné orálně-historické rozhovory. Skupina respondentů a respondentek nebyla ničím omezena (tj. věkem, profesí, genderem, lokalitou ani zaměstnáním). Okruhy polostrukturovaných rozhovorů se v obecné rovině zaměřovaly na prožívání pandemie, hodnocení situace, zaznamenání subjektivních pocitů, případné dopady na rodinný a pracovní život a podobně. Rozhovory byly následně s odstupem času opakovány.

Na tuto spontánní iniciativu navázal od ledna 2022 tříletý interdisciplinární projekt *Výzkum doby covidové a postcovidové*, jehož hlavním řešitelem je Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a podílí se na něm také další dva ústavy Akademie věd ČR — Sociologický ústav AV ČR a Psychologický ústav AV ČR za finanční podpory Ústavu organické chemie a biochemie AV ČR. Zatímco historici a historičky soudobých dějin se v rámci projektu zaměřují na výzkum dopadů krize na tzv. obyčejné lidi a jejich každodenní život (včetně pohledu zástupců a zástupkyň expertních skupin z řad relevantních politiků a političek na různých stupních státní správy a samosprávy, ministerstva zdravotnictví, hygieniků a společenských i exaktních vědců) prostřednictvím metody orální historie. Sociologové a socioložky se věnují především analýze kvantitativních dat z průzkumů veřejného mínění a šetření změn v chování obyvatelstva, které vychází z již běžících kontinuálních výzkumů, ale také ze speciálně zadaných průzkumů přímo pro potřeby projektu. Konečně psychologové a psycholožky v rámci projektu pokrývají problematiku emocí v době pandemie a bezprostředně po ní (tj. strach, úzkost, deprese, sebevražednost, alkoholismus, domácí násilí apod.).

Soudobé dějiny nepochybně nekončí „covidovými“ roky. Cílem široce koncipovaného interdisciplinárního projektu na bázi zasítování institucí, je proto přispět také k poznání postcovidové doby a zachytit podstatu změn a výzev, jimž současná společnost čelí. Specifičnost projektu spočívá právě v tom, že v současnosti ani zdaleka netušíme všechny budoucí důsledky koronavirové pandemie. Získané materiály se tak mohou stát cenným východiskem pro pozdější analýzy a interpretace, které budou o znalost toho, „jak to dopadlo“ zvýhodněny, avšak nebudou již mít možnost vrátit se zpět v čase, resp. zpracovat nenahraditelné primární prameny v podobě reflexe přímých i nepřímých aktérů a mapovat všeobecný vývoj této mnohohrstevnaté globální krize a historického zlomu.

Dosavadní výstupy z projektu jsou průběžně zveřejňovány na specializovaných webových stránkách projektu (www.covid.usd.cas.cz), které jsou postupně aktualizovány a rozšiřovány o další sekce. Jádrem webu tvoří pamětnické reflexe z období od jara 2020 do jara 2022, které jsou kategorizovány podle témat, času i typu pramene a lze v nich vyhledávat na základě klíčových slov. Každá pamětnická reflexe navíc obsahuje anonymizované údaje o respondentovi či respondentce (region, profese,

rok narození, pohlaví) a současně také informace o počtu nakažených, vyléčených a úmrtí v daném dni, k němuž je konkrétní reflexe datována. Databáze vzpomínek je průběžně rozšiřována o nové orálně-historické rozhovory.

Webové stránky současně doplňují výzkum také o nový typ dalšího pramene v podobě retrospektivních online vzpomínek, jejichž prostřednictvím může ke stávající sbírce pamětnických reflexí přispět kdokoliv, a to vyplněním anonymního online formuláře v rámci sekce *Vložit vzpomínku*. Údaje z online formulářů jsou následně kódovány a zaneseny do databáze.

